

UDK: 314.4(497.5)"1941/1945"
341.322.5(497.1)"1945/..."
355.257.7(497.1=163.42)"1945"
323.281(497.1=112.2)"1945/..."
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 26. 8. 2010.
Prihvaćeno: 15. 10. 2010.

Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i komunistička vlast

Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)

Case study: Bleiburg i folksdojčeri

VLADIMIR GEIGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Na temelju najznačajnijih historiografskih, demografskih i viktimoloških radova prikazuju se ljudski gubici Hrvatske koje su tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija te novouspostavljena komunistička vlast. Po broju ljudskih gubitaka slučaj Bleiburg i sudbina folksdojčera ogledni su primjeri partizanske i komunističke represije i zločina odnosno "obračuna s narodnim neprijateljem" u Jugoslaviji, i Hrvatskoj, potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću. Ponajprije se prikazuje kolike su bile početne, najčešće proizvoljne, procjene i navodi, zatim kakvi su znatno pouzdaniji statistički/demografski izračuni te, naposljetku, kakvi su poimenični i brojidbeni pokazatelji utemeljeni na sustavnijim istraživanjima.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, Hrvatska, ljudski gubici, Bleiburg i "križni put", folksdojčeri, Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija, Komunistička partija Jugoslavije.

Raspravljati o ljudskim gubicima Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraću, o demografskim gubicima¹ i o stvarnim gubicima², posebice o broju i strukturi žrtava³ i stradalih⁴ te stradalnika⁵ i danas je nezahvalan

¹ Demografski gubici podrazumijevaju poginule, ubijene i umrle tijekom rata, pad nataliteta zbog ratnih neprilika i migracijski saldo.

² Stvarni gubici podrazumijevaju poginule, ubijene i umrle tijekom rata.

³ Pod žrtvama se podrazumijevaju ponajprije ubijeni, poginuli i od posljedica rata preminuli civili, ali i vojnici ratni zarobljenici koji su ubijeni ili su umrli.

⁴ Pod stradalima se podrazumijevaju vojnici poginuli u ratu.

⁵ Pod stradalnicima se podrazumijevaju rat preživjele, ali na različite načine ratom oštećene osobe, ranjeni, oboljeli te izbjegli i prognani.

zadatak. Naime ljudski gubici Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraću, unatoč mnogobrojnim procjenama⁶, izračunima⁷ i popisima⁸, jedna su od najkontroverznijih istraživačkih, štoviše najosjetljivijih političkih tema.

*

U Jugoslaviji je nakon Drugoga svjetskog rata namjerno preuveličavan broj te se *prešućivalo* i *zamagljivalo* podrijetlo i struktura žrtava i stradalih te stradalnika, što je olakšavalo manipulaciju ljudskim gubicima.

U Jugoslaviji su obavljena tri popisa ljudskih gubitaka Drugoga svjetskog rata, 1944. do 1946./1947., 1950. i 1964. Navedeni su se popisi odnosili na one stradale i žrtve koje su uzrokovala u prvom redu okupacijske snage i njihovi suradnici te nisu bili obuhvaćeni stradali i žrtve koji su u ratu izgubili život od Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije/Jugoslavenske armije ili snaga protuosovinske koalicije. Rezultati navedenih popisa, kako nisu iskazali službeni i očekivani broj stradalih i žrtava od 1 706 000, nego znatno manji broj, nisu bili objavljeni. Posljedice toga bile su ekstremno umnožavanje ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugome svjetskom ratu, a posebice srpskih žrtava u NDH i žrtava logora Jasenovac.

Pitanje ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugome svjetskom ratu postalo je već 1945. prvorazredno političko pitanje i ostalo takvo do danas. Naime, najveći broj rasprava o ljudskim gubicima Hrvatske, i Jugoslavije, tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća nije znanstveno utemeljen i ima prepoznatljivu ideološko-promidžbenu podlogu.⁹ Posebno je mnogobrojna literatura o logoru Jasenovac i slučaju Bleiburg¹⁰, koja često spominje različite neutemeljene i, štoviše, izmišljene brojke, što je dovelo do stvaranja "jasenovačkog mita" s jedne i "bleiburškog mita" s druge strane.¹¹

⁶ Pod procjenama se podrazumijevaju navodi, manje ili više utemeljeni, o broju ljudskih gubitaka i za pojedina razdoblja i za pojedina područja i za pojedine kategorije stradalih i(li) žrtava.

⁷ Pod izračunima se podrazumijevaju matematičko-statistički izračuni, manje ili više utemeljeni, o broju ljudskih gubitaka i za pojedina razdoblja i za pojedina područja i za pojedine kategorije stradalih i(li) žrtava.

⁸ Pod popisima se podrazumijevaju poimenični popisi stradalih i(li) žrtava, manje ili više utemeljeni, i za pojedina razdoblja i za pojedina područja i za pojedine kategorije ljudskih gubitaka.

⁹ Vladimir ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1992.; Mihael SOBOLEVSKI, "Između Jasenovca i Bleiburga", *Erasmvs*, br. 4, Zagreb 1993., 42.-47.; Bogoljub KOČOVIĆ, *Nauka, nacionalizam i propaganda (Između gubitaka i žrtava Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji)*, Paris 1999.

¹⁰ Usp. Jovan MIRKOVIĆ, *Objavljeni izvori i literatura o jasenovačkim logorima*, Banja Luka – Beograd 2000.; Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945. Historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Zagreb 2009.

¹¹ Usp. Franjo TUĐMAN, *Bespuća povijesne zbiljnosti. Rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja*, Zagreb 1989.; V. ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*.

*

Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske prikupljala je, od 1992. do 1999., podatke o ljudskim gubicima Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i poraću i u popisivanju stradalih i žrtava posvetila je pozornost ponajprije Hrvatima, i to uglavnom onima koje raniji popisi nisu iskazivali, a tek su *usput* popisivani i drugi. Takvim *selektivnim* pristupom Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH popisala je 153 700 osoba s područja Hrvatske i 99 228 s područja Bosne i Hercegovine, uglavnom Hrvata, koje su život izgubile tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću. U Hrvatskoj je tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, prema tim podacima, najviše osoba, pretežito Hrvata, život izgubilo kao pripadnici Oružanih snaga NDH – 43 855, kao pripadnici NOV-a i PO Hrvatske/Jugoslavije odnosno Jugoslavenske armije – 38 732 te kao civilno stanovništvo – 38 000.¹² Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske ukinuta je 2002. te popisivanje ljudskih gubitaka Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i poraću nije dovršeno.¹³

*

Na temelju jugoslavenskih popisa ljudskih gubitaka Drugoga svjetskog rata iz 1945. odnosno 1946./1947., 1950. i 1964., jugoslavenskih popisa stanovništva iz 1931. i 1948. te pretpostavki o ratnim i neposrednim poslijeratnim migracijama izvan Jugoslavije i Jugoslavenima koji su život izgubili na *neprijateljskoj* strani, dobiva se okvirni broj demografskih i stvarnih gubitaka. No izračuni demografskih i stvarnih gubitaka Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu poprilično su različiti, pa i oprečni.¹⁴

Uvažavajući sve pokazatelje i pretpostavke nezaobilazne u izračunavanju ljudskih gubitaka Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu, demografski gubici mogu iznositi oko 2 milijuna, a stvarni gubici oko 1 milijun. Znatnija povećanja demografskih i stvarnih gubitaka Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu najčešće su prilagođavanje metodologije izračunavanja za potrebe *prihvatljivih* demografskih i stvarnih gubitaka pojedine nacionalne/etničke skupine.

¹² *Izvjješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine*, Zagreb, rujan 1999., 15.-16.

¹³ Josip KOLANOVIĆ, Milan POJIĆ, "Popis žrtava Drugoga svjetskog rata, poraća i Domovinskog rata. Rezultati i perspektive", 1945. – *razdjelnica hrvatske povijesti*, (ur. Nada Kisić Kolanović, Mario Jareb, Katarina Spehnbjak), Zagreb 2006., 465.

¹⁴ Usp. primjerice Dragoljub TASIĆ, "Uvod", *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, Knjiga I., Stanovništvo po polu i domaćinstvima*, Beograd 1951., XLVIII.-XLIX.; Dolfe VOGELNIK, "Demografski gubici Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu", *Statistička revija*, god. II., br. 1, Beograd 1952., 15.-34.; Ivo LAH, "Istinski demografski gubici Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu", *Statistička revija*, god. II., br. 2-3, Beograd 1952., 214.-224.; B. KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London 1985., Sarajevo 1990.; V. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1989.; Životije ĐORĐEVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu*, Beograd 1997.

Otvorena i sustavna javna preispitivanja ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugome svjetskom ratu javljaju se tek osamdesetih godina XX. stoljeća, kada su jugoslavenska vlast i komunistička ideologija počele nezauzavljivo gubiti uvjerljivost. Najsustavniji, i najprihvatljiviji, statistički izračuni ljudskih gubitaka Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu, B. Kočovića iz 1985.¹⁵ i V. Žerjavića iz 1989.¹⁶, neznatno se razlikuju u nacionalnoj/etničkoj i regionalnoj strukturi, ali ne i u ukupnom broju stradalih i žrtava.

No postoje i noviji opsežni kritički osvrti na Kočovićeve i Žerjavićeve izračune demografskih i stvarnih gubitaka Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu, kao primjerice K. Katalinića¹⁷, J. Jurčevića¹⁸, Ž. Đorđevića¹⁹ i D. Vrućinića²⁰, manje ili više utemeljeni i održivi.

*

Poslijeratni jugoslavenski sustav i društvo pokazali su *neuljudenost* i krajnju ideološku pristranost dijeleći ljudske gubitke na *podobne* i *nepodobne* odnosno na *poželjne* i *nepoželjne*. U Jugoslaviji je u navođenju velikog broja ljudskih gubitaka u Drugome svjetskom ratu zanemarena činjenica da je jedan broj ljudi život izgubio na *neprijateljskoj* strani, ili poginuo u borbi protiv Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije/Jugoslavenske armije ili pak bio njihovim žrtvama tijekom rata ili u poraću.

Po broju ljudskih gubitaka slučaj Bleiburg i sudbina folksdojčera ogledni su primjeri partizanske i komunističke represije i zločina odnosno "obračuna s narodnim neprijateljem" u Jugoslaviji, i Hrvatskoj, potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću.

Bleiburg i "križni put"

Pod pojmom Bleiburg i "križni put" historiografija podrazumijeva događaje krajem Drugoga svjetskog rata na jugoslavensko (slovensko)-austrijskoj granici u svibnju 1945., posebno događaje vezane uz završne borbe, odnosno djelovanje Jugoslavenske armije koja je opkolila i zarobila vojne postrojbe Trećega Reicha i Nezavisne Države Hrvatske koje su se povlačile na liniji Celje

¹⁵ B. KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*.

¹⁶ V. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*.

¹⁷ Usp. Kazimir KATALINIĆ, "Hrvatsko-srpski sukob u svjetlu brojaka", *Republika Hrvatska*, god. XXXVI., br. 153, Buenos Aires 1986., 17.-58.; ISTI, "Hrvatske i srpske žrtve 1941.-1945.", *Republika Hrvatska*, god. XXXVIII., br. 160, Buenos Aires 1988., 15.-63.; ISTI, *Argumenti. NDH, BiH, Bleiburg i genocid*, Buenos Aires – Zagreb 1993.

¹⁸ Usp. Josip JURČEVIĆ, *Nastanak jasenovačkog mita. Problemi proučavanja žrtava Drugog svjetskog rata na području Hrvatske*, Zagreb 1998.

¹⁹ Usp. Ž. ĐORĐEVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu*.

²⁰ Usp. Dušan VRUĆINIĆ, *Demografski gubici Srbije prouzrokovani ratovima u XX veku*, Beograd 2007.

– Slovenj Gradec – Dravograd – Bleiburg, zatim uz britansko izručivanje zarobljenika iz Austrije Jugoslavenskoj armiji, kada je neutvrđen broj pripadnika oružanih snaga, ponajprije NDH i Trećeg Reicha, ali i slovenskih domobrana, crnogorskih i srpskih četnika, kao i civila koji su bili u zbjeгу, pogubljen kraj Dravograda i Maribora, u Kočevskom Rogu i u nekim drugim slovenskim mjestima, te uz tzv. marševe smrti odnosno križne putove, kojima su zarobljenici vraćani u logore u Jugoslaviji.²¹

*

U publicistici i historiografiji objavljeni su mnogobrojni navodi, podaci i dokumenti o tome kako su postrojbe NOV-a i POJ/Jugoslavenske armije djelovale i odnosile se prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima i civilnom stanovništvu tijekom i posebice potkraj Drugoga svjetskog rata, a i u neposrednom poraću.²²

Poimenične pak podatke o ljudskim gubicima Hrvata, ali i drugih, tijekom i posebice potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, koje su

²¹ Usp. M. GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945* i tamo navedeni izvori i literatura.

²² Usp. primjerice *Odmetnička zvjerstva i pustošenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u prvim mjesecima života Hrvatske Narodne Države*, Zagreb 1942., Zagreb 1991.; Črne bukve. *O delu komunistične oslobodilne fronte proti slovenskemu narodu*, Ljubljana 1944., Ljubljana 1990.; Jera VODUŠEK STARIĆ, *Prevzem oblasti 1944 - 1946*, Ljubljana 1992. ili hrvatsko izdanje ISTA, *Kako su komunisti osvojili vlast 1944. - 1946.*, Zagreb 2006.; *Brez milosti. Ranjeni, invalidni in bolni pojovni ujetniki na Slovenskem*, ur. Lovro Šturm, Ljubljana 2000.; *Crna knjiga o grozovitostima komunističke vladavine u Hrvatskoj*, prir. Juraj Batelja, Zagreb 2000.; Tonči ERJAVEC, *Španovica. Kronika nastanka i nestanka*, Zagreb 1992.; Josip JURJEVIĆ, *Pogrom u Krnjeuši 9. i 10. kolovoza 1941.*, Zagreb – Banja Luka 1999.; Joško RADICA, *Sve naše Dakse. Hrvatski jug u vrtlogu Drugog svjetskog rata i jugokomunističke strahovlade*, Dubrovnik 2003.; Milan MARUŠIĆ, *Žrtve komunističkih zlodjela u Zagrebu svibanj 1945. i sljemenskim stratištima bolnica Brestovac i Gračani*, Zagreb 2001.; Branko KRANJČEV, *Crni potok. Najveće poratno stratište i grobište pripadnika Oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske u našičkom kraju*, Našice 2009.; Srđan CVETKOVIĆ, *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944-1953.*, Beograd 2006.; Michael PORTMANN, *Die kommunistische Revolution in der Vojvodina 1944 - 1952. Politik, Gesellschaft, Wirtschaft, Kultur*, Wien 2008.; J. JURČEVIĆ, *Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb 2005.; M. GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945.*; Jazovka, ur. Želimir Žanko, Nikola Šolić, Zagreb 1990.; Mitja FERENC, *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne*, Celje 2005. ili hrvatsko izdanje M. FERENC, Želimir KUŽATKO, *Prikrivena grobišta Hrvata u Republici Sloveniji/Prikruta grobišča Hrvatov v Republici Sloveniji/Hidden Croatian Mass Graves in the Republic of Slovenia*, Zagreb 2007.; *Poročilo Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005-2008*, Ljubljana 2008., Ljubljana 2009. ili hrvatsko izdanje *Prikruta grobišča. Izvješće komisije Vlade Republike Slovenije za rješavanje pitanja skrivenih grobišta 2005.-2008.*, Sarajevo 2010.; Savo GREGOVIĆ, *Pucaj, rat je završen. Zlim putem bratoubilaštva: slovenačko krvavo proljeće 1945.*, Budva 2009.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, prir. Zdravko Dizdar, Vladimir Geiger, Milan Pojić, Mate Rupić, Slavonski Brod 2005., Zagreb 2009.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, prir. Vladimir Geiger, Slavonski Brod 2006.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Zagreb i središnja Hrvatska*, prir. Vladimir Geiger, Mate Rupić, Mario Kevo, Egon Kraljević, Zvonimir Despot, Slavonski Brod – Zagreb 2008. i tamo navedeni izvori i literatura.

prouzročili NOV i POJ/JA i komunistička vlast donose mnogobrojni žrtvoslovi koji popisuju stradale i žrtve iz različitih područja Hrvatske te Bosne i Hercegovine.²³ Naglasak je većine žrtvoslova na ratnim i poslijeratnim žrtvama i stradanju Hrvata. Uz nepotpunosti i pogreške, navode koje ovi prilozi donose o poginulim, ubijenim i od posljedica ranjavanja i bolesti umrlim osobama, o tisućama odnosno desecima tisuća onih koji su izgubili život, posebice na “križnom putu” i u poslijeratnim zarobljeničkim, internacijskim i kažnjeničkim logorima, teško je osporavati.²⁴

²³ Usp. primjerice Ivan ČIČAK, Andrija ZIRDUM, *Stradanje Hrvata plehanskog kraja 1941-1947*, Derventa 1991.; Vladimir KRPAN, Ivan RIZMAUL, Davor SALOPEK, *Petrinjski žrtvoslov*, Petrinja 1995.; Luka PAVIČIĆ, *Kronika stradanja Hrvata Južne Like*, Zagreb 1996.; ISTI, *Kronika stradanja Hrvata Južne Like. Dopuna i ispravci*, Zagreb 1997.; Poginuli iz župe Studenci za vrijeme Drugoga svjetskog rata, ur. Damjan Raguž, Jozo Čirko, Milan Lauc, Studenci 1997.; Zvonko FARAGO, Ruža LENAC-BRLEKOVIĆ, Zlatko VERHAZ, Alojz VRAGOLOVIĆ, *Garešnički žrtvoslov*, Garešnica 1997.; *Spomenica ljubuškim žrtvama*, prir. Florijan Boras, Ljubuški 1998.; Josip Jozo SUTON, *Posuški žrtvoslov. Ljetopis stradanja ljudi iz posuškog kraja u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1998.; Karlo ROTIM, *Žrtvoslov Širokog Brijega u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Mostar 2000.; Gordana TURIĆ, *U temelju kamen. Spomenica žrtvama idealu hrvatske države. Imotska krajina (od 1941. do 1990.)*, I. knjiga, Zagreb 2000.; *Žrtve zlatarskog kraja u temeljima hrvatske slobode*, prir. Željko Ceboci, Vlado Hajnić, Kazimir Sviben, Josip Škof, Franjo Škrlec, Stjepan Turk, Zlatar 2000.; *Stradanje Hrvata tijekom Drugog svjetskog rata i poraća u Istočnoj Hercegovini*, prir. Ivica Puljić, Stanislav Vukorep, Đuro Bender, Zagreb 2001.; *Le vittime di nazionalità italiana a Fiume e dintorni (1939-1947)/Žrtve talijanske nacionalnosti u Rijeci i okolici (1939.-1947.)*, ur. Amleto Ballarini, Mihael Sobolevski, Roma – Zagreb 2002.; Mira PELIKAN, Miroslav GAZDA, *Spomenar hrvatskim žrtvama Virovitičko-podravске županije stradalim 1941.-1945. i 1991.-1995. godine*, Osijek 2003.; Vinko ŠEPIĆ ČIŠKIN, *Gubici liburnijskog kraja u Drugom svjetskom ratu. Pregled gubitaka ljudstva, stambenih i privrednih zgrada, škola i crkava na području Liburnije i Opatijskog Krasa u Drugom svjetskom ratu 1941.-1945. godine*, Rijeka – Opatija 2003.; Mirko KOVAČIĆ, *U potrazi za istinom. Martirij Hrvata u Vukovaru 1941.-1945.*, Vukovar 2004.; Ante JURIC-ARAMBAŠIĆ, *Kijevski žrtvoslov ratova dvadesetog stoljeća*, Kijevo 2005.; Marijan KARAUOLA, *Knjiga bola. Stradanje Hrvata livanjskog kraja u dva posljednja rata*, Sarajevo – Zagreb 2005.; Ivan STRIŽIĆ, *Žrtvoslov slunjskog kotara. Hrvatske vojne i civilne žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća*, Slunj – Zagreb 2005.; Alojz BULJAN, Franjo HORVAT, *Žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća na području bivšeg kotara/općine Novska (Grad Novska, općine Jasenovac i Lipovljani, Grad Kutina - dio i Grad Sisak - dio)*, Novska 2006.; Adam ZAHIROVIĆ, *Sisački žrtvoslov*, Sisak 2006.; Đuro MIKAŠEK, *Našička spomenica žrtvama komunizma*, Našice 2007.; *Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća u Karlovačkoj županiji*, prir. Mladen Šomek, Nikola Katić, Božidar Kovačević, Davorin Derda, Ivan Prekratić, Karlovac 2007.; *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, prir. Mladen Lukačević, Mladen Đaković, Stjepan Jakab, Ivo Tubanović, Đakovo 2007.; *Žrtvoslov Ruševa, Djedine Rijeke, Sovskog Dola, Pake i Imrijevac. Žrtve partizanskog pokreta i komunističkog režima. Drugi svjetski rat i poraće*, prir. Zdravko Brnjarski, Antun Potnar, Mato Lukačević, Mladen Đaković, Stjepan Jakab, Ivo Tubanović, Pero Šola, Đakovo 2007.; Vinko JUZBAŠIĆ, *Bošnjačani u Drugom svjetskom ratu. Vojno-politički zapisi i sjećanja*, Bošnjaci 2008.; Đuro ŠKVORC, *Križevački žrtvoslov*, Križevci 2008.; *Žrtve Drugoga svjetskog rata, poraća i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Korićani, Ključ, Liskovica, Podmilačje i Varcar Vakuf - Mrkonjić Grad*, prir. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crnoja, Zdravko Žunić, Branko Bungić, Nova Bila 2009. i tamo navedeni izvori i literatura.

²⁴ Usp. Vladimir GEIGER, “Osvrt na važnije žrtvoslove o Drugom svjetskom ratu i poraću objavljene u Republici Hrvatskoj 1991.-2004. godine”, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 9, Zagreb 2005., 621.-639.

*

U mnogobrojnoj literaturi o Bleiburgu i “križnom putu”, koja donosi različite procjene, izračune i navode, broj stradalih i žrtava kreće se u rasponu od oko 50 000 do, posebice kod hrvatskih, a i srpskih emigrantskih autora, najčešće 200 000, 250 000, ali i do 500 000 i 600 000 te i nevjerovatnih više od 1 milijun poginulih i ubijenih zarobljenih ustaša, domobrana i civilnog stanovništva NDH.²⁵ Ukupni stvarni gubici vezani uz slučaj Bleiburg mogli bi, prema uglavnom prihvaćenim i mogućim statističkim izračunima, iznositi najmanje oko 70 000 do 80 000, a gubici Hrvata oko 50 000 do 55 000.²⁶ Prema Žerjaviću na Bleiburgu i “križnom putu” život je izgubilo najviše Hrvata (45 000) i Muslimana (4 000), odnosno Hrvata i Muslimana 45 000 do 55 000, zatim Slovenaca 8 000 do 10 000 te Srba i Crnogoraca oko 2 000.²⁷ Najnovija istraživanja arhivskog gradiva i stratišta odnosno masovnih grobnica u Sloveniji upućuju da bi konačne brojke stvarnih gubitaka vezanih uz slučaj Bleiburg mogle biti i veće od navedenih izračuna ili, prema svemu sudeći, da bi brojke stvarnih gubitaka nekih nacionalnih skupina, ponajprije Slovenaca i Crnogoraca, mogle biti i znatno veće od navedenih izračuna.²⁸ Prema nekim statističkim izračunima, primjerice K. Katalinića, stvarni gubici Hrvata (uključujući i Muslimane) vezani uz Bleiburg i “križni put” iznose minimalno 85 000, vjerojatno 135 500 i maksimalno 198 500 osoba.²⁹ Poimenični popisi onih koji su život izgubili na Bleiburgu i “križnom putu” nesustavni su i nepotpuni. Najopsežniji popis Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske iz 1999. donosi podatke za 13 300 osoba koje su izgubile život na Bleiburgu i “križnom putu”.³⁰ No M. Šimundić procjenjuje da bi ukupni stvarni gubici Hrvata

²⁵ Usp. primjerice George J. PRPIC, *Tragedies and Migrations in Croatian History*, Toronto 1975.; Oton KNEZOVIĆ, *Pokolj hrvatske vojske 1945. Dokumenti o zvjerstvima Srba nad Hrvatima*, Chicago 1960.; John Ivan PRCELA, Stanko GULDESCU, *Operation Slaughterhouse. Eyewitness Accounts of Postwar Massacres in Yugoslavia*, Philadelphia 1970., Pittsburgh 1995.; Danijel CRLJEN, “Bleiburg”, *Hrvatska revija*, god. XVI., sv. 2.-4., Paris 1966., 263.-296.; Borivoje M. KARAPANDŽIĆ, *Jugoslovensko krvavo proleće 1945. Titovi Katini i Gulazi*, Cleveland 1976., Beograd 1990.; *La Tragedia de Bleiburg. Documentos sobre las matanzas en masa de los croatas en Yugoslavia comunista en 1945*, Ivo Bogdan (ed.), Buenos Aires 1963.; Vinko NIKOLIĆ, Franco NEVISTIĆ, *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, Barcelona 1976, Barcelona 1977., Zagreb 1993.

²⁶ Usp. M. GRAHEK RAVANČIĆ, “Razmišljanja o broju pogubljenih i stradalih na Bleiburgu i križnom putu”, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP), god. 40., br. 3, Zagreb 2008., 851.-868.; ISTA, *Bleiburg i Križni put 1945.*, 317.-333. i tamo navedeni izvori i literatura.

²⁷ V. ŽERJAVIĆ, “Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.-1945.”, ČSP, god. 24., br. 3, Zagreb 1992., 161.; ISTI, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, 75.-79.; ISTI, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb 1997., 95.

²⁸ Usp. M. FERENC, *Prikrito in očem zakrito; Poročilo Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005-2008*, Ljubljana 2008., Ljubljana 2009.; *Prikrita grobišča. Izvješće komisije Vlade Republike Slovenije za rješavanje pitanja skrivenih grobišta 2005.-2008.*; S. GREGOVIĆ, *Pucaj, rat je završen*.

²⁹ K. KATALINIĆ, “Hrvatske i srpske žrtve 1941.-1945.”, 15.-63.; ISTI, “Broj bleiburških žrtava”, *50 godina Bleiburga*, (ur. Jozo Marević), Zagreb 1995., 49.-61.

³⁰ *Izvješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine*, 20.

na Bleiburgu i “križnom putu” mogli iznositi oko 125 000.³¹ Prema sustavnoj usporedbi procjena, izračuna i popisa ljudskih gubitaka koje su prouzročili partizani i komunisti u Jugoslaviji tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću M. Portmanna, na Bleiburgu i “križnom putu” život je izgubilo oko 80 000 ratnih zarobljenika Hrvata, Bošnjaka, Srba, Crnogoraca, Slovenaca, Nijemaca, uglavnom vojnika, ali i civilnog stanovništva.³² Z. Dizdar pak, pozivajući se na mnogobrojne žrtvoslove, navodi da hrvatske žrtve Bleiburga i “križnog puta” premašuju 50 000, a zatim navodi kako je žrtvoslovima “osobnom identifikacijom” utvrđeno oko 62 000 poslijeratnih hrvatskih žrtava, uglavnom Bleiburga i “križnog puta”. No navedene brojke, iako statistički moguće, očito su izrečene “odoka”, jer nije pojašnjeno koji su žrtvoslovi i slična izdanja razmatrani, koliko žrtava iskazuje pojedini popis i je li i kako izvršena provjera i revizija podataka.³³ (tablica 1)

Prema navodima jugoslavenske vojne historiografije u završnim borbama i ranijim operacijama tijekom završne ofenzive 1945. Jugoslavenska je armija nanijela njemačkim i raznim “domaćim” protukomunističkim snagama velike gubitke od preko 100 000 mrtvih i oko 340 000 zarobljenih, što znači da se u Austriju uspjelo probiti nešto više od 240 000 njemačkih i drugih vojnika. U nanošenju gubitaka neprijatelju najdjelotvornije su bile Treća armija (25 000 mrtvih i preko 100 000 zarobljenih) i Četvrta armija (25 664 mrtvih i 52 260 zarobljenih), koje su djelovale na krilima bojišta. Od oko 340 000 zarobljenih, njih 221 287 bili su njemački vojnici, a oko 120 000 pripadnici Oružanih snaga NDH (ustaše i domobrani), srpski i crnogorski četnici i drugi.³⁴

No neki hrvatski povjesničari zastupaju staru emigrantsku tezu da su na Bleiburgu i “križnom putu” stradali samo ili uglavnom Hrvati te da se u svibnju 1945. dogodio “genocid” nad Hrvatima, odnosno površno i shematski sve prikazuju kao *mržnju na hrvatstvo*. Takva su stajališta i danas prisutna, pa gotovo i prevladavajuća, u najvećem dijelu hrvatske javnosti. Iako se može prihvatiti da je među stradalima bilo najviše Hrvata, ne smije se zaboraviti činjenica da su među zarobljenima te zatim ubijenima bili i mnogobrojni Nijemci, Slovenci, Srbi, Crnogorci, Bošnjaci i drugi, vojnici, ali i civili. Današnji pak “hrvatski antifašisti”, iako bi se moglo reći da je često riječ o osobama koje se nisu odrekle propalog komunističkog svjetonazora, upinju se i dalje, unatoč svojim deklarativnim izjavama da osuđuju svaki zločin, prešutjeti i omalovažiti svako istraživanje Bleiburga i “križnoga puta” koje ne podržava “antifašistič-

³¹ Mate ŠIMUNDIĆ, *Hrvatski smrtni put (Prilog novijoj hrvatskoj poviesti)*, Split 2001.

³² Usp. M. PORTMANN, *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, “Volksfeinden” und “Verrätern” in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach*, Magisterarbeit, Wien 2002.; ISTI, “Comunist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory during and after WWII (1943 - 1950)”, *Tokovi istorije*, 1-2, Beograd 2004., 45.-74.

³³ Zdravko DIZDAR, “Stradanja Hrvata u II. svjetskom ratu i neposredno nakon njega”, *Crkva i društvo uz Jadran. Vrela i rezultati istraživanja. Zbornik*, (prir. Vicko Kapitanović), Split 2001., 179.; ISTI, “Prilog istraživanju problema Bleiburga i križnih putova (u povodu 60. obljetnice)”, *Senjski zbornik*, god. 32., br. 32, Senj 2005., 188.

³⁴ Mladenko COLIĆ, *Pregled operacija na jugoslovenskom ratištu*, Beograd 1988., 401.

ku” sliku prošlosti. Ujedno događaje i zločine koji su postali javni i neupitni nastoje minimalizirati i iznositi njima svojstvena obrazloženja.³⁵

Problematika Bleiburga zasigurno je jedna od najzamršenijih tema hrvatske historiografije i ujedno puna emocionalnog naboja koji otežava prosudbu. Iako o svibanjskim događajima 1945. i onima koji su slijedili postoji brojna povijesna, publicistička i memoarska literatura, pred historiografijom je niz otvorenih pitanja i protupitanja.

*

Zarobljeničke logore i logore za prisilni rad na području Hrvatske NOV i PO Jugoslavije/Hrvatske osnivaju odmah nakon uspostavljanja svoje vlasti na pojedinom području, već tijekom ljeta i jeseni 1944., što će i poslije, do kraja Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, biti učestalo i uobičajeno.³⁶

Nakon predaje i zarobljavanja u završnim borbama i izručenja na Bleiburgu, kolone ratnih zarobljenih vojnika i civila krenule su, u oružanoj pratnji pripadnika JA, na iscrpljujući povratak kroz Sloveniju prema Hrvatskoj i dalje u zarobljeničke logore.³⁷ Koliko je pak provođenje zarobljenika bilo bezuvjetno i bespoštedno svjedoče mnogobrojne masovne grobnice u Sloveniji.³⁸

Potkraj 1945. bilo je u zarobljeničkim logorima u Jugoslaviji ukupno 355 785 ratnih zarobljenika, od toga 114 000 “Jugoslavena”, očito najviše Hrvata, i 7 797 jugoslavenskih Nijemaca (folksdojčera). Predsjednik NKOJ-a i vrhovni zapovjednik Jugoslavenske armije Josip Broz Tito naredio je 8. rujna 1945. puštanje na slobodu hrvatskih i slovenskih domobrana, a zatim 2. ožujka 1946. i otpuštanje iz logora osoba “jugoslovenske narodnosti – pripadnici neprijateljskih vojnih formacija”, osim onih protiv kojih je proveden kazneni postupak.³⁹ U međuvremenu su od završetka ratnih djelovanja u svibnju 1945. u

³⁵ V. GEIGER, “Osvrt na istraživanja i odjeke problematike Bleiburga i Križnog puta 1945. u Republici Hrvatskoj”, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 8, Zagreb 2004., 409.-428.; ISTI, “Josip Broz Tito i Bleiburg”, *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva. Zbornik*, (ur. Tomislav Jonjić, Zlatko Matijević), Zagreb 2009., 339.-366.; ISTI, “Tito i likvidacija hrvatskih zarobljenika u Blajburgu 1945”, *Istorija 20. veka*, god. XXVIII, br. 2, Beograd 2010., 29.-52.

³⁶ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, prir. V. Geiger, 51.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Zagreb i središnja Hrvatska*, prir. V. Geiger, M. Rupić, M. Kevo, E. Krajljević, Z. Despot, 74.

³⁷ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti*, prir. Z. Dizdar, V. Geiger, M. Pojić, M. Rupić, 117.-118.; M. GRAHEK RAVANČIĆ, “V kolonah po štirje skozi Slovenijo”, *Prispevki za novejšo zgodovino*, letnik XLVIII., št. 2, Ljubljana 2008., 95.-116.; ISTA, *Bleiburg i Križni put 1945.*, 203.-316. i tamo navedeni izvori i literatura.

³⁸ M. FERENC, *Prikrito in očem zakrito*; M. FERENC, Ž. KUŽATKO, *Prikrivena grobišta Hrvata u Republici Sloveniji; Poročilo Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005-2008*, Ljubljana 2008., Ljubljana 2009.; *Prikrita grobišča. Izvješće komisije Vlade Republike Slovenije za rješavanje pitanja skrivenih grobišta 2005.-2008.*

³⁹ “Prilog proučavanju istorije Jugoslovenske narodne armije kroz izabrana dokumenta maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita u svojstvu ministra narodne odbrane i vrhovnog komandanta Oružanih snaga FNRJ u periodu 1945-1956. godine”, prir. Antun Miletić, *Vojnoistorijski glasnik*,

zarobljeničkim kolonama, prolaznim logorima i zarobljeničkim logorima te na prisilnom radu ubijene ili umrle tisuće vojnika, ratnih zarobljenika.⁴⁰ Prema nekim procjenama među ratnim zarobljenicima u Jugoslaviji bilo je najviše njemačkih vojnika, njih oko 194 000, od kojih je u zarobljeničkim logorima i na prisilnom radu od 1945. do 1953. umrlo ili pak ubijeno oko 80 000 do 100 000 Nijemaca i Austrijanaca.⁴¹ No prema jugoslavenskim službenim navodima u Jugoslaviji je u zarobljeništvu umrlo 15 028 odnosno 10 621 svih ratnih zarobljenika.⁴² (tablica 2)

Folksdojčeri

Do potkraj Drugoga svjetskog rata jugoslavenski folksdojčeri muškarci uglavnom su bili, dragovoljno ili prisilno, mobilizirani u njemačke, hrvatske i mađarske vojne i poluvojne postrojbe i u kućama su ostali pretežno starije osobe, žene i djeca. Njemačko stanovništvo, koje nije izbjeglo ili do tada protjerano, bilo je tijekom i nakon ratnih djelovanja prepušteno samovolji pobjednika.⁴³ Naime, odnos NOV-a i POJ/JA i “narodnih” vlasti prema jugoslavenskim

god. XXXVIII., br. 1, Beograd 1987., 327., 350.-351, 357.-358.; Jere JAREB, “Titove naredbe o hrvatskim ratnim zarobljenicima i uništavanju hrvatskih domovinskih pobunjenika od 30. lipnja 1945. do 2. ožujka 1946.”, *Hrvatska revija*, god. XXXIX., sv. 3., München – Barcelona 1989., 609.-610., 617.-618.

⁴⁰ Usp. Boris VLAŠIĆ, Aleksandar VOJINOVIĆ, *Križni put - povijest, svjedočanstva, dokumenti*, Zagreb 1991.; M. GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945.*, 203.-314. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁴¹ Kurt W. BÖHME, *Die deutschen Kriegsgefangenen in Jugoslawien 1941-1949*, Band I/1, Bielefeld 1976., 42., 254.; Heinz NAVRATIL, *Die deutschen Nachkriegsverluste unter Vertreibenen, Gefangenen und Verschleppten*, München – Berlin 1988., 38.; Roland KALTENEGGER, *Titos Kriegsgefangene. Folterlager, Hungermärsche und Schauprozesse*, Graz – Stuttgart 2001., 6.

⁴² “Prilog proučavanju istorije Jugoslovenske narodne armije kroz izabrana dokumenta maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita u svojstvu ministra narodne odbrane i vrhovnog komandanta Oružanih snaga FNRJ u periodu 1945-1956. godine”, 327.; J. JAREB, “Titove naredbe o hrvatskim ratnim zarobljenicima”, 609.-610.

⁴³ Usp. *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Düsseldorf 1961., München 1984., Augsburg 1994., München 2004.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, *Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1991.; *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Ortsberichte 1944-1948*, München 1991.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, *Erlebnisberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1993.; *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erlebnisberichte 1944-1948*, München 1993.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1995.; *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, München 1995.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1994.; www.totenbuch-donauschwaben.at; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, München, 1998.; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, München 2003.; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, Beograd 2004. i tamo navedeni izvori i literatura.

Nijemcima, kojima je pripisana i ozakonjena kolektivna krivnja, ogledni je primjer etničkoga čišćenja u Jugoslaviji, i Hrvatskoj, potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću.⁴⁴

*

Poimenične popise pripadnika Njemačke narodne skupine u NDH, poginulih u vojnim i(li) poluvojnim i policijskim postrojbama NDH ili Trećega Reicha, kao i civila pripadnika Njemačke narodne skupine u NDH ubijenih od Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije/Jugoslavenske armije, objavljivalo je vodstvo Njemačke narodne skupine u NDH već tijekom rata.⁴⁵ Nezaobilazne podatke o sudbini Nijemaca u Jugoslaviji te poimenične pokazatelje o nestalim osobama, i o hrvatskim Nijemcima, vojnicima i civilima, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću donose poslijeratni popisi – liste traženja njemačkoga Crvenog križa.⁴⁶ Mnogobrojne podatke o sudbini, i poimenične pokazatelje, o hrvatskim Nijemcima, vojnicima i civilima, stradalima i žrtvama tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću donose podunavskošvapske “zavičajne knjige”, monografije/zbornici o pojedinim mjestima.⁴⁷

⁴⁴ Zoran JANJETOVIĆ, *Beetwen Hitler and Tito. The disappearance of the Vojvodina Germans*, Beograd 2000., Beograd 2005.; V. GEIGER, “Folksdojčeri u Hrvatskoj 1945”, *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, (ur. Nada Kisić Kolanović, Mario Jareb, Katarina Spehnjak), Zagreb 2006., 271.-287.; ISTI, “Josip Broz Tito i sudbina jugoslavenskih Nijemaca”, ČSP, god. 40., br. 3, Zagreb 2008., 801.-818. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁴⁵ Usp. “Die Todesopfer der Deutschen Volksgruppe in Kroatien”, *Jahrbuch der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien 1943*, Essegg [Osijek], s.a. [1942.], s.p.; *Ihr Leben hiess Treue*, Essegg-Osijek, s.a. [1943.]; Die Todesopfer der Deutschen Volksgruppe in Kroatien, *Jahrbuch der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien 1944*, Essegg [Osijek], s.a. [1943.], s.p.

⁴⁶ Usp. *Deutsches Rotes Kreuz. Suchdienst. Zivilverschollenenliste. Namenverzeichnis von in fremden Gewahrsam geratenen und verschollenen Zivilpersonen nach Heimatkreisen alphabetisch geordnet. C Jugoslawien N – Kl*, Hamburg, 1962/63; *Deutsches Rotes Kreuz. Suchdienst. Zivilverschollenenliste. Namenverzeichnis von in fremden Gewahrsam geratenen und verschollenen Zivilpersonen nach Lagerbereichen alphabetisch geordnet. D Jugoslawien N – Lgl*, Hamburg 1962./63.

⁴⁷ Usp. Jakob WEBER, Erwin ENGLERT, *Hrastovac - Eichendorf, eine deutsche Siedlung in Slavonien*, Ried/Innkreis 1955., Ried/Innkreis 1985.; Josef NECK, *Sarwasch-Hirschfeld. Vom Werden, Leben und Ende einer slawoniendeutschen Siedlung*, Graz 1961.; Adolf KIRSCHIG, *Kula - Poretsch. Die Deutschen im Poscheaer Kessel*, Freilassing 1962.; Stefan STADER, *Heimatbuch Satnitz - Djakovačka Satnica. Eine gemischtsprachige Gemeinde in Slawonien/Jugoslawien*, Kaiserlautern 1972.; Josef WERNI, Konrad REIBER, Josef EDER, *Heimatbuch Tomaschanzi - Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*, Ruit bei Stuttgart 1974.; *Heimatbuch der Deutschen aus Vinkovci und Umgebung*, Valentin Oberkersch (Red.), Biberach 1975.; Philipp GRUMBACH, *Schidski Banovci. Geschichte einer deutschen Tochttersiedlungen in Syrmien*, Stuttgart 1975., Stuttgart 1986.; Mathias VOLK, *Unvergessene Heimat. Branjina-Kisfalud. 1750-1944/45*, Karlsruhe-Neureut 1976.; Johann HERZOG, Stefan KLEMM, *Heimatbuch der Donauschwaben aus Jarmina - Jahrmein*, Wien – Bad Wurzbach 1976.; Friedrich KÜHBAUCH, *Unvergessene Heimat Lowas (Lewa, Lovász, Lovas). Aus der Geschichte einer donauschwäbischen Dorfgemeinschaft in Syrmien*, Tübingen 1983.; *Heimatbuch Čačinci und seine Donauschwaben - von uns - über uns. Ortsbiographie der deutschen Minderheit eines Dorfes in Slawonien*, Tübingen 1983.; Jakob Bentz (Hrsg.), *Groß Mlinska. Die Geschichte eines hessischen Dorfes in Kroati-*

Najopsežniji pak poimenični popis/žrtvoslov hrvatskih, i jugoslavenskih, Nijemaca, vojnika i civila, stradalih i žrtava tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraču, nastao je na temelju navedenih izvora i drugih mnogobrojnih njemačkih (podunavskošvapskih) istraživanja i izdanja.⁴⁸

*

Prema nekim izračunima, do listopada 1944., kada su NOV i PO Jugoslavije te Crvena armija zauzeli Vojvodinu, živote je izgubilo više od 28 000 jugoslavenskih Nijemaca, uglavnom vojnika, ali i civilnog stanovništva. Nakon toga u pojedinačnim i masovnim odmazdama te u logorima živote je izgubilo oko 67 000 jugoslavenskih Nijemaca, uglavnom civilnog stanovništva. Prema drugim izračunima oko 13 000 jugoslavenskih Nijemaca, uglavnom vojnika, poginulo je tijekom Drugoga svjetskog rata, njih 10 000, uglavnom civilnog stanovništva, pobijeno je u masovnim odmazdama potkraj 1944., a oko 60 000

en. Die Geschichte der Deutschen von Groß Mlinska mit seiner Verbindung zu den Nachbardörfern Groß und Klein Pašijan und den anderen hessischen Dörfern diesseits und jenseits der Ilowa, Ehringshausen, s.a. [1984.]; Leopold Karl BARWICH, Menschen zwischen Welten. Heimatbuch Welimirowatz. Zur Erinnerung an unser deutsches Dorf in Slawonien, Reutlingen 1985.; Laskafeld 1720-1945. Deutsches Dorf in der Schwäbischen Türkei, Franz Roth (Red.), Freilassing 1986.; Johann BADER, Josef JAKOBER, Familien- und Sippenbuch Neudorf bei Vinkovci. Ortssippenbuch 1819-1944-1986, Hörsching 1986.; Florian NELLER, Illatsch(a) (Ilacs, Ilaća). Der syrmische Wallfahrtsort. Das Leben der deutschen Ortsbewohner im Zeitraum von 120 Jahren 1864 - 1984, Graz 1987.; Matthias STOLZ, Krndija Heimatbuch. Slawoniendeutsches Dorf ausgelöscht, Graz 1987.; Johann POSSERT, Viškovci Heimatbuch. Zur Erinnerung an ein kleines Bauerndorf, Lieboch 1989.; Chronik der donauschwäbischen Siedlung Georgshof (Brezik) in Westslawonien 1912 - 1944, Reutlingen 1990.; Friedrich HOFFMANN, Heinrich HEPPEHEIMER, Anton KRAEHLING, Klein - Bastei. Heimatbuch eines deutschen Dorfes in Slawonien - Kroatien, Sersheim 1990.; Hans SCHRECKEIS, Wukowar. Alte Hauptstadt Syrmie. Die Donauschwaben in Stadt und Umgebung, Salzburg 1990.; Johann PLATZ, Ortssippenbuch Sarwasch - Hirschfeld, Slawonien 1770-1944, Karlsruhe 1991., Karlsruhe 1994.; Anton UTRI, Johann SCHNAPPER, Heimatbuch Semelzi und Keschinzi. Zur Erinnerung an unsere einstigen Heimatdörfer, Graz - Linz 1992.; Karl SCHUMM, Josef - Zlatko STÜRMER, Michael JUNG, Heimatbuch Esseg - Osijek, Sindelfingen 1993.; Unvergessene Heimat der Donauschwaben. Großgemeinde Drenje, Slatinik - Manditschevac - Pridvorje in Slawonien, Stefan Sehl (Red.), Reutlingen 1994.; Franz BUCH, Sarwasch - Hirschfeld. Ein Dorf im Bewegung, Karlsruhe 1995.; M. VOLK, Familienbuch der katholischen Pfarrgemeinde Kisfalud - Branjina in der Baranya/Branau 1874-1944, Karlsruhe 1995.; Johann ZEILER, Familienbuch Popovac (Ban), Schwäbische Türkei 1750-1945 mit den Filialgemeinden Branjina - Kisfalud, Knezevo - Lak, Podolje - Bodollya und Sarok, Winnenden, 1998.; Wilhelm Andreas Zimmermann, Dorfchronik Wutschewzi 1850 - 1945, Grünstadt 2001.; Philipp JUNG, Walter NEHLICH, Darkowatz, Merkmale der Existenz einer donauschwäbischen Dorfgemeinde, Hilbach 2002. [DVD]; Rosina T. SCHMIDT, Hrastovac - Eichendorf Families 1865 - 1900. A Registry of Families of the German Lutheran Mother Church in a Village in Slavonia, s.l. [Canada], 2003.; Michael MUTLITZ, Rosa SELINSEK-MUTLITZ, Familienbuch Djakovački - Selci Kr. Djakovo - Đakovo Slawonien - Croatien, Mainz - Bretzenheim 2005.

⁴⁸ Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München - Sindelfingen 1994.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944 bis 1948*, 991.-992. ili www.totenbuch-donauschwabens.at.

jugoslavenskih Nijemaca, uglavnom civilnog stanovništva, pretežito žena, djece i starijih osoba, izgubilo je od potkraj 1944. do početka 1948. život u logorima. Pribrojimo li navedenim izračunima i oko 10 000 slovenskih Nijemaca, vojnika i civilnog stanovništva, koji su izgubili život tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, a nisu ovdje ubrojani proizlazi da broj stvarnih gubitaka jugoslavenskih Nijemaca iznosi oko 95 000, a moguće je i 100 000 osoba.⁴⁹

Prema procjenama utemeljenim na dosadašnjim spoznajama, izračunima i poimeničnim popisima, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću bilo je najmanje oko 64 000 žrtava jugoslavenskih Nijemaca, civilnog stanovništva, koje su prouzročili NOV i POJ/JA odnosno jugoslavenska komunistička vlast. Od ljeta 1941. do listopada 1944. ubijeno je oko 1 500 jugoslavenskih Nijemaca, uglavnom civilnog stanovništva, u partizanskim napadima na njemačka naselja. Od listopada 1944. do ljeta 1945. ubijeno je oko 9 500 jugoslavenskih Nijemaca, uglavnom civilnog stanovništva, u pojedinačnim i masovnim odmazdama. Nakon listopada 1944. na prisilnom radu u SSSR-u umrlo je najmanje oko 2 000 osoba, uglavnom žena. Od listopada 1944. do ožujka 1948. umrlo je, pretežito od tifusa pjegavca i gladi, u jugoslavenskim logorima oko 51 000 osoba, uglavnom djece, žena i starijih osoba.⁵⁰ (tablica 3)

⁴⁹ *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Düsseldorf 1961., München 1984., Augsburg 1994., München 2004.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, *Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1991. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Ortsberichte 1944-1948*, München 1991.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, *Erlebnisberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen, 1993. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erlebnisberichte 1944-1948*, München 1993.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1995. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, München 1995.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1994. ili www.totenbuch-donauschwaben.at; Usp. Zoran D. JANJETOVIĆ, „Izračunavanje broja žrtava Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji – jedno iskustvo“, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 5, Zagreb 2002., 503.-515.

⁵⁰ Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1994.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944 bis 1948*, 991.-992. ili www.totenbuch-donauschwaben.at; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, München 1998.; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, München 2003.; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948; Leitfaden zur Dokumentationsreihe über die Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Gesamtübersicht mit thematischen Ergänzungen und Register*, München 2005. i tamo navedeni izvori i literatura.

Među stradalim folksdojčerima u logorima znatan je i broj žena i djece.⁵¹ Prema najmanjim brojkama, oko 26 000 Njemica stradalo je u jugoslavenskim logorima za folksdojčere – do sada je poimenično utvrđeno njih 25 987. Prema najmanjim brojkama, od 5 600 do 6 000 djece mlađe od 14 godina stradalo je u jugoslavenskim logorima – do sada su poimenično utvrđena 5 582 stradala djeteta. Prema poimeničnim pokazateljima, od potkraj 1944. do početka 1948. na razne načine i pod različitim okolnostima u jugoslavenskim logorima za folksdojčere stradalo je 357 slavonske djece, 268 srijemske djece i 133 baranjske djece.⁵² Većina i žena i djece umrla je u logorima od gladi i tifusa.⁵³ Najnovija istraživanja ove brojke utemeljeno povećavaju.⁵⁴

Prema utemeljenim pokazateljima, od travnja 1941. do ožujka 1948. život je izgubilo oko 9 000 do 10 000 hrvatskih Njemaca. Od travnja 1941. do ljeta

⁵¹ Usp. V. GEIGER, "Udio djece među stradalim Folksdojčerima u jugoslavenskim logorima (1944.-1948.)", *Dijalog povjesničara-istoričara*, 4, Zagreb 2001., 525.-538.; Z. JANJETOVIĆ, "Nemice u logorima za folksdojčere u Vojvodini 1944-1948.", *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*, 2, *Položaj žena kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Beograd 1998., 496.-504.; V. GEIGER, "Logorska sudbina Njemica u Hrvatskoj (i Jugoslaviji) nakon Drugoga svjetskog rata", *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević*, (prir. Damir Agičić), Zagreb 2003., 441.-448. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁵² *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen-Vernichtungslager-Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, 945. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, 945.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, 1015., 1019., 1029.; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Station eines Völkermords*, 243., 313.; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, 135.; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, 171.; V. GEIGER, "Udio djece među stradalim Folksdojčerima u jugoslavenskim logorima (1944.-1948.)", 530.-531.

⁵³ *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen-Vernichtungslager-Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, 945. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, 945.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, 1015.; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, 243., 313.

⁵⁴ Usp. *Radni logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*, prir. Vladimir Geiger, Osijek 1999.; V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, Zagreb – Slavonski Brod 2008.; Stevan MAČKOVIĆ, "Logor za Nemce u Sekiću (1944-1946)", *Ex Panonia*, 8, Subotica 2004., 16.-26.; Branislav DANILOVIĆ, *Gakovo i Kruševlje logori za podunavske Švabe u Bačkoj 1945 - 1947*, Sombor 2008.; *Imenik stradalih osoba AP Vojvodine 1941.-1948. Nemačke nacionalnosti*, tom VI., Novi Sad 2008.; *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji. Koncentracijska taborišča Strnišče, Hrastovec, Brestrnica in Filovci*, zbral in uredil Milko Mikola, Ljubljana 2007.; V. GEIGER, "Žrtvoslov vukovarskih Njemaca (Drugi svjetski rat i poraće)", *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja*, (ur. Dražen Živić, Ivana Žebec), Zagreb – Vukovar 2007., 183.-212.; ISTI, "Njemci grada i kotara Našice, vojnici i civili, stradali i žrtve, tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća", *Našički zbornik*, 8, Našice 2007., 387.-418.; ISTI, "Žrtvoslov Njemaca Požege i Požeške kotline. Drugi svjetski rat i poraće", *Scrinia slavonica*, 7, Slavonski Brod 2007., 429.-457.; ISTI, "Žrtvoslov Njemaca Slavonskog Broda i Brodskog Posavlja. Drugi svjetski rat i poraće", *Scrinia slavonica*, 8, Slavonski Brod 2008., 440.-461.; ISTI, "Žrtvoslovi/poimenični popisi hrvatskih Njemaca, vojnika i civila, stradalih i žrtava, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću", *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, (ur. Sulejman Bosto, Tihomir Cipek), Zagreb 2009., 195.-208. i tamo navedeni izvori i literatura.

1945. oko 4 500 hrvatskih Nijemaca poginulo je kao pripadnici oružanih snaga NDH, Trećeg Reicha i Mađarske, ali i kao civilno stanovništvo u partizanskim napadima na njemačka naselja tijekom rata te u pojedinačnim i masovnim odmazdama u neposrednom poraću. Uz to je od ljeta 1941. do svibnja 1945. poginulo – bilo kao pripadnici NOV-a i PO Jugoslavije/JA ili pak kao civilno stanovništvo, suradnici partizanskog pokreta i kao žrtve nacističkog i ustaškog terora – oko 500 do 1 000 hrvatskih Nijemaca. Do potkraj Drugoga svjetskog rata većina hrvatskih Nijemaca, uslijed ratnih događanja, izbjegla je ili je prognana, pretežito u Austriju i Njemačku. Najmanje 10 000, a moguće je i većina od 20 000 hrvatskih Nijemaca preostalih u zavičaju, internirano je u poraću u logore. Od svibnja 1945. do siječnja 1947. u logorima u Hrvatskoj, odnosno do ožujka 1948. u logorima u Vojvodini, život je izgubilo oko 4 000 do 4 500 hrvatskih Nijemaca, pretežito djece, žena i starijih osoba.⁵⁵ (tablica 4) Prema svim procjenama, izračunima i popisima proizlazi da su u poraću i u Jugoslaviji i u Hrvatskoj najveće stvarne gubitke uz Hrvate imali jugoslavenski odnosno hrvatski Nijemci.

Egzodus jugoslavenskih Nijemaca po obimu i dalekosežnostima posljedica premašio je sve što se u novijoj povijesti zbivalo na južnoslavenskim prostorima. Najveće demografske gubitke u Jugoslaviji imali su upravo folksdojčeri. No, poslijeratna je jugoslavenska komunistička vlast, diplomacija i historiografija uporno, i bez skrupula, ubrajala folksdojčerska stradanja u žrtve fašizma i nacizma.⁵⁶ Ratni zločini koje je dio jugoslavenskih folksdojčera počinio te njihovo neloyalno držanje tijekom okupacije poslužili su i kao razlog i kao opravdanje za neljudsko postupanje s njemačkom manjinom potkraj i nakon Drugoga svjetskog rata.⁵⁷

⁵⁵ *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1994.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944 bis 1948*, 991.-992. ili www.totenbuch-donauschwaben.at; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, München 1998.; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, München 2003.; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948; Leitfaden zur Dokumentationsreihe über die Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Gesamtübersicht mit thematischen Ergänzungen und Register*, München 2005.; *Radni logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*, prired. Vladimir Geiger, Osijek 1999.; V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*; ISTI, "Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata 1945.-1947.", ČSP, god. 38., br. 3, Zagreb 2006., 1081.-1100.; ISTI, "Epidemija tifusa u logorima za folksdojčere u Slavoniji 1945./1946. i posljedice", ČSP, god. 39., br. 2, Zagreb 2007., 367.-383.; ISTI, "Žrtvoslovi/poimenični popisi hrvatskih Nijemaca, vojnika i civila, stradalih i žrtava, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću", 195.-208. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁵⁶ B. KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London 1985., 120., Sarajevo 1990., 105.-106.

⁵⁷ Z. JANJETOVIĆ, "Da li su Srbi počinili genocid nad Podunavskim Švabama?", *Genocid u 20. veku na prostorima jugoslovenskih zemalja*, (ur. Jovan Mirković), Beograd 2005., 233.

*

Revolucija je podrazumijevala i tražila žrtve. Na svim područjima nakon uspostave komunističke vlasti u Hrvatskoj, i drugdje u Jugoslaviji, uslijedio je val uhićenja i likvidacija. Protivnici ili pretpostavljeni protivnici komunističke vlasti, bez obzira na nacionalnu/etničku pripadnost, uklanjani su po kratkom postupku ili nakon sudskih, često montiranih, procesa. Preširoko definirana, stvarna ili izmišljena, suradnja s okupatorom bila je izvanredan instrument za uklanjanje klasnih i političkih neprijatelja.⁵⁸

Neprijatelje ili pretpostavljene neprijatelje trebalo je ukloniti. Primjerice, izvještavajući o razlozima likvidacije domobranskih časnika i vojnika koji su se odazvali “Posljednjem pozivu” odnosno amnestiji J. Broza Tita od 30. kolovoza 1944., Treći odsjek Odjeljenja za zaštitu naroda VI. korpusa NOV-a i PO Jugoslavije iznosi 15. siječnja 1945. stajalište da “bez mnogo skrupula treba likvidirati sve one za koje znamo da su nam neprijatelji i koji će sutra biti protiv nas”.⁵⁹

Prema Uredbi o vojnim sudovima: “Kod ustanovljenja istine o delu i krivnji optuženog sud nije formalno vezan ni za kakva dokazna sredstva, već donosi svoju odluku po slobodnoj oceni.” Rukovodeći se istim ciljem izraženim u krilatici “Smrt fašizmu – sloboda narodu!”, vojni su sudovi kao revolucionarni organi jedinstveno ostvarivali svoju namjenu, smatrajući da treba osuditi sve ono što nanosi štetu interesima naroda i narodnooslobodilačke borbe.⁶⁰

Posebnu ulogu od potkraj 1944. i prvih mjeseci poraća 1945. u Jugoslaviji, i Hrvatskoj, imali su vojni sudovi koji su bili nadležni za najvažnija kaznena djela bez obzira na to je li počinitelj bio vojna ili civilna osoba, naime za ratne zločine, djela narodnih neprijatelja i kaznena djela vojnih osoba i ratnih zarobljenika.⁶¹ Prema službenim jugoslavenskim navodima, vojni su sudovi u Jugoslaviji 1945. izrekli 5 484 smrtnu kaznu, od čega 4 864 civilnim osobama.⁶²

⁵⁸ Ekkehard VÖLKL, “Abrechnungsfuror in Kroatien”, *Politische Säuberung in Europa. Die Abrechnung mit Faschismus und Kolaboration nach dem Zweiten Weltkrieg*, Klaus Dietmar Henke und Hans Woller (Hrsg.), München 1991., 366.-394.; J. VODUŠEK STARIČ, “Kako se čistila Jugoslavija”, *Gordogan*, god. II. (XXI.), br. 4-5 (48-49), Zagreb 2004., 36.-49. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁵⁹ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1491, 2.25.; J. JURČEVIĆ, *Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, 333.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, 54.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 103.

⁶⁰ Marko KALOĐERA, *Vojni pravosudni organi i pravne službe JNA*, Beograd 1986., 13.-14.; Miloš GOJKOVIĆ, *Istorija jugoslovenskog vojnog pravosuđa*, Beograd 1999., 127.-128.

⁶¹ M. KALOĐERA, *Vojni pravosudni organi i pravne službe JNA*, 13.-25., 34.-35.; J. JURČEVIĆ, Katica IVANDA, “Ustrojavanje sustava jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova tijekom Drugog svjetskog rata i poraća”, *Društvena istraživanja*, god. 15., br. 4-5, Zagreb 2006., 891.-914.; Tatjana ŠARIĆ, “Osuđeni po hitnom postupku: uloga represivnih tijela komunističke vlasti u odnosu na smrtnu osudu u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu i poraću, na primjeru fonda Uprava za suzbijanje kriminaliteta Sekretarijata za unutrašnje poslove SRH”, *Arhivski vjesnik*, god. 51., Zagreb 2008., 341.-361. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁶² M. KALOĐERA, *Vojni pravosudni organi i pravne službe JNA*, 256.-257.

Poslijeratni kažnjenički logori za prisilni rad u Jugoslaviji osnivali su se u vrijeme najintenzivnije represije komunističke vlasti, od 1945. do 1951. Kažnjeničke logore za prisilni rad osiguravala je Jugoslavenska armija odnosno KNOJ (Korpus narodne obrane Jugoslavije). Osnovani su i posebni kažnjenički logori za prisilni rad koji su bili pod isključivom upravom Ozne (Odjeljenje za zaštitu naroda). Tek potkraj ljeta 1945. nadležnost nad kažnjeničkim logorima za prisilni rad od vojnih su vlasti preuzeli Unutarnji poslovi.⁶³

Radni logori u Hrvatskoj osnovani su u ljeto 1945. za one koji su bili osuđeni na lišavanje slobode s prisilnim radom. Nazivani su najprije “kažnjenički logori”, a od početka 1946. “zavodi za prisilni rad”. Nakon što su logori/zavodi za prisilni rad ukinuti u ljeto/jesen 1946., osuđenici su kaznu izdržavali u kazneno-popravnim domovima (Stara Gradiška, Lepoglava, Slavonska Požega, Glina i dr.).⁶⁴ Na kaznu lišavanja slobode s prisilnim radom osuđeni su od vojnih sudova, sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj i “narodnih” sudova u Hrvatskoj u razdoblju “narodne demokracije”, od 1945. do 1951., deseci tisuća osoba, muškaraca, ali i žena. Radovi koje su osuđenici obavljali bili su u pravilu najteži fizički radovi te su mnogi na izdržavanju kazne lišavanja slobode s prisilnim radom zbog izrazito teških uvjeta izgubili zdravlje, pa i život.

*

Utemeljene procjene o broju onih koji su izgubili život na području Jugoslavije od NOV-a i PO Jugoslavije/JA i komunističkih vlasti tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću u rasponu su od oko 180 000 do 250 000, ovisno o različitim izračunima i(li) procjenama.

Prema Žerjaviću, tijekom Drugoga svjetskog rata ukupno je na *neprijateljskoj* strani život izgubilo 209 000 Jugoslavena, najviše iz Bosne i Hercegovine, oko 70 000, zatim iz Srbije ukupno oko 69 000 (iz Vojvodine oko 27 000, s Kosova oko 7 000), iz Hrvatske oko 52 000, iz Slovenije oko 10 000, iz Crne Gore oko 7 000 i iz Makedonije oko 1 000 osoba.⁶⁵ (tablica 5)

Prema novijim procjenama M. Portmanna, utemeljenim na dosadašnjim spoznajama, potkraj Drugoga svjetskog rata i u poraću na području Jugoslavije

⁶³ J. VODUŠEK STARIČ, *Prevzem oblasti 1944 - 1946*, 192.-194., 269.-271. ili ISTA, *Kako su komunisti osvojili vlast 1944.-1946.*, 216.-217., 302.-304.

⁶⁴ Usp. Augustin FRANIĆ, *KPD Lepoglava mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika*, Zagreb 2000.; ISTI, *KPD Stara Gradiška mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika*, Dubrovnik 2009.; *Kazneno popravni dom - Dom za preodgoj maloljetnica Slavonska Požega 1946 - 1986*, Slavonska Požega 1986.; Kaja PEREKOVIĆ, *Naše robijanje. Hrvatske žene u komunističkim zatvorima*, Rijeka - Zagreb 2004. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁶⁵ V. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, 116.; ISTI, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, 214.; ISTI, “Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.-1945.”, 160.; ISTI, “Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću”, ČSP, god. 27., br. 3, Zagreb 1995., 554.; ISTI, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, 186.

bilo je najmanje oko 180 000 žrtava koje su prouzročili NOV i POJ/JA odnosno komunistička vlast. Na području Dalmacije, Istre i Hrvatskoga primorja ubijeno je od 1943. do 1945. oko 10 000 Talijana, uglavnom civilnog stanovništva, ali i vojnika, ratnih zarobljenika Talijana i Nijemaca i drugih, kolaboranata, "narodnih neprijatelja" i političkih neistomišljenika. Potkraj 1944. ubijeno je u Beogradu oko 10 000 Srba te u Srbiji i Vojvodini oko 10 000 Srba kvislinga, kolaboranata, "narodnih neprijatelja" i političkih neistomišljenika. Potkraj 1944. ubijeno je u Vojvodini oko 5 000 Mađara, uglavnom civilnog stanovništva. Od potkraj 1944. do početka 1948. ubijeno je odnosno uglavnom život izgubilo u logorima u Banatu, Bačkoj, Baranji, Srijemu, Slavoniji i Sloveniji oko 50 000 Nijemaca, civilnog stanovništva. Početkom 1945. ubijeno je na Kosovu oko 2 000 Albanaca, uglavnom civilnog stanovništva. Od svibnja do kolovoza 1945. ubijeno je u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini oko 80 000 ratnih zarobljenika Hrvata, Bošnjaka, Srba, Crnogoraca, Slovenaca, Nijemaca, uglavnom vojnika, ali i civilnog stanovništva. U svibnju 1945. ubijeno je u Bosni i Hercegovini oko 10 000 srpskih i crnogorskih četnika, ratnih zarobljenika. Od svibnja 1945. do 1948. ubijeno je u Jugoslaviji oko 3 000 kvislinga, kolaboranata, "narodnih neprijatelja" i političkih neistomišljenika.⁶⁶ (tablica 6)

Posljedice Drugoga svjetskog rata na području Jugoslavije, i Hrvatske, bile su velika materijalna razaranja, a i ljudski su gubici bili izrazito veliki. Dugotrajnost i intenzitet rata na području Hrvatske i prisutnost znatnih okupacijskih snaga Trećeg Reicha, Italije i Mađarske te djelovanje Oružanih snaga NDH, četničkog i partizanskog pokreta imalo je za posljedicu izravne sukobe zaraćenih strana, što je dovelo i do velikih ljudskih gubitaka među vojnicima i među stanovništvom. Nepomirljive ideologije i politički i vojni interesi suprotstavljenih strana u ratnom sukobu i građanskom ratu umnožili su ljudske gubitke.

*

Rat je uzrokovao i velike migracije stanovništva izvan Jugoslavije. Najviše je migranata iz Srbije, posebno Vojvodine, i Hrvatske. Ukupan broj migranata iz Jugoslavije od 1939. do 1948. iznosi prema Kočoviću 638 000 odnosno 654 000, a prema Žerjaviću 669 000 osoba. Najviše je migranata iz Jugoslavije bilo Nijemaca, prema Kočoviću 396 000, a prema Žerjaviću 425 000, zatim Talijana – Kočović iskazuje 4 000, naime podatke za predratnu Kraljevinu Jugoslaviju, prema Žerjaviću 163 000, Srba prema Kočoviću 60 000 (uključujući i Crnogorce), prema Žerjaviću 80 000, Hrvata prema Kočoviću 57 000, prema Žerjaviću 39 000, i Mađara prema Kočoviću 33 000, prema Žerjaviću 11 000 odnosno

⁶⁶ Usp. M. PORTMANN, *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern*; ISTI, "Comunist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory", 45.-74.

32 000.⁶⁷ (tablica 7) Prema Žerjaviću ukupan broj osoba koje su migrirale iz Hrvatske od 1939. do 1948. iznosi 157 000.⁶⁸

No postoje i procjene i izračuni o većem broju migriranih, i kod Hrvata i kod Srba, kao i procjene i izračuni o većem broju migriranih iz Hrvatske⁶⁹, a napose je dvojbena broj migriranih Talijana, koji je 100 000 do 150 000 prema jugoslavenskoj i hrvatskoj historiografiji, pa i oko 300 000 do 350 000 prema talijanskoj historiografiji. Na istraživanjima utemeljene, i talijanske i hrvatske, procjene iseljenih Talijana iznose od 200 000 do 250 000.⁷⁰

*

Tijekom Drugoga svjetskog rata život je izgubilo prema Kočoviću oko 207 000 Hrvata⁷¹, a prema Žerjaviću oko 192 000 Hrvata.⁷² Prema pak neznatno različitim Žerjavićevim izračunima tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću život je izgubilo 175 000 odnosno 178 000 Hrvata, kao pripadnici Oružanih snaga NDH 69 000 odnosno 71 000, kao pripadnici NOV-a i PO Jugoslavije/ Jugoslavenske armije 46 000 odnosno 43 000 i kao civilno stanovništvo u izravnom teroru i u logorima 60 000 odnosno 64 000.⁷³ Pribrojimo li ovim izračunima kolateralne žrtve Hrvata u Drugome svjetskom ratu, naime osobe umrle

⁶⁷ B. KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London 1985., 38., 41.-42., 47., Sarajevo 1990., 24., 27.-28., 33.; V. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, 54.; ISTI, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, 150.; ISTI, "Doseljavanja i iseljavanja s područja Istre, Rijeke i Zadra u razdoblju 1910-1971.", *Društvena istraživanja*, 6-7, Zagreb 1993., 631.-655.; ISTI, "Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću", 550.; ISTI, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, 146.

⁶⁸ V. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, 54.; ISTI, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, 150.; ISTI, "Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću", 550.; ISTI, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, 146.

⁶⁹ Ivo NEJAŠMIĆ, *Depopulacija u Hrvatskoj. Korijeni, stanje, izgledi*, Zagreb 1991., 141. ili ISTI, *Stanovništvo Hrvatske. Demografske studije i analize*, Zagreb 2008., 56.

⁷⁰ Usp. V. ŽERJAVIĆ, "Koliko je osoba iselilo iz područja pripojenih Hrvatskoj i Sloveniji nakon kapitulacije Italije i Drugog svjetskog rata", ČSP, god. 29., br. 1, Zagreb 1997., 147.-153.; Marino MANIN, "O ljudskim gubicima Istre u Drugom svjetskom ratu i poraću", *Identitet Istre: Ishodišta i perspektive*, (ur. Marino Manin et al.), Zagreb 2006., 233.-252. ili ISTI, "On human losses and the exodus from Istria during the Second World War and the Post-War period", *Review of Croatian History*, II., no. 1, Zagreb 2006., 73.-88.; Franko DOTA, *Zaračeno poraće. Konfliktni i konkurentski narativi o stradanju i iseljavanju Talijana Istre*, Zagreb 2010., 20.-24. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁷¹ B. KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London 1985., 184., Sarajevo 1990., 174.

⁷² V. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, 70.; ISTI, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, 166.; ISTI, "Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću", 553.; ISTI, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, 150.-156.

⁷³ V. ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, 75.-76.; ISTI, *Poginuli, ubijeni i umoreni 1941-1945 /u tisućama/* [Hrvati i Muslimani na području NDH] [Tablični pregled], Zagreb 1994.; ISTI, "Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću", 556.-557.; ISTI, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, 94.

u epidemijama zaraznih bolesti, ponajprije tifusa pjegavca⁷⁴, i osobe poginule od eksplozivnih sredstava, ponajprije u zračnim napadima⁷⁵, proizlazi da bi stvarni gubici Hrvata u Drugome svjetskom ratu i poraću mogli iznositi oko 200 000, s nevelikim pomacima prema višim ili nižim vrijednostima. Prema izračunima I. Nejašmića 1991., demografski i stvarni ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i poraću nešto su veći od Kočovićevih i Žerjavićevih izračuna. Demografski gubici iznose 620 000, a stvarni gubici 310 000, od čega je 170 000 civilnog stanovništva žrtava rata, 125 000 poginulih kao vojnici i 15 000 kolateralnih žrtava umrlih u epidemijama zaraznih bolesti, uglavnom tifusa pjegavca.⁷⁶

*

Dosadašnja istraživanja demografskih i stvarnih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraću omogućuju spoznaju o približnom, i mogućem, broju stradalih i žrtava. U utvrđivanju demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraću među istraživačima nema znatnijih razilaženja, ali ozbiljne su dvojbe oko broja stradalih i žrtava prema nacionalnoj/etničkoj i ideološkoj/vojnoj pripadnosti, kao i prema mjestu i počinitelju.

*

O ljudskim gubicima Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraću te njihovoj nacionalnoj/etničkoj strukturi postoje različite procjene, izračuni, pa i poimenični popisi.

No ni poimenični popisi stradalih i žrtava u Drugome svjetskom ratu i poraću, radilo se o primjerice logoru Jasenovac ili o Bleiburgu i "križnom putu", ne mogu se smatrati konačnima. Promjene su moguće i prema povećanju i prema smanjenju pojedinih kategorija stradalih i žrtava. Naime, upozorenje na oprez kod poimeničnih popisa ljudskih gubitaka Drugoga svjetskog rata i poraća – koji su pretežito nastali na temelju iskaza – spoznaja je da mnogo-

⁷⁴ V. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, 101., 103., 154.; ISTI, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, 198., 200., 253.; ISTI, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, 176.-177., 219.; I. NEJAŠMIĆ, *Depopulacija u Hrvatskoj*, 133. ili ISTI, *Stanovništvo Hrvatske*, 51. i tamo navedena literatura.

⁷⁵ Bruno BUŠIĆ, "Žrtve rata", *Hrvatski književni list*, god. II., br. 15, Zagreb 1969., 3. ili ISTI, "Žrtve rata", *Hrvatska revija*, god. XIX., sv. 4., München 1969., 494.-495.; Marica KARAKAŠ OBRADOV, "Žrtve savezničkih bombardiranja Nezavisne Države Hrvatske u jugoslavenskim popisima žrtava rata (1947., 1950. i 1964.) i hrvatskim žrtvoslovima (1991.-2005.)", *Polemos*, sv. 10., br. 2 (20), Zagreb 2007., 73.-83. ili ISTA, "Žrtve savezničkih bombardiranja Nezavisne Države Hrvatske u jugoslavenskim popisima žrtava rata (1947., 1950. i 1964.) i hrvatskim žrtvoslovima (1991.-2005.)", *Dijalog povjesničara - istoričara*, 10/2, Zagreb 2008., 325.-340.; ISTA, *Anglo-američka bombardiranja Hrvatske u Drugom svjetskom ratu. Saveznički zračni napadi na Nezavisnu Državu Hrvatsku 1943.-1945.*, Zagreb 2008. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁷⁶ I. NEJAŠMIĆ, *Depopulacija u Hrvatskoj*, 141. ili ISTI, *Stanovništvo Hrvatske*, 56.

brojni davaoci podataka o stradalima i žrtvama najčešće nisu bili u stanju znati okolnosti, vrijeme i mjesto gubitka života. Uz potrebne i neizbježne dopune i ispravke podataka u poimeničnim popisima primjetna su i znatnija *mijenjanja* struktura stradalih i žrtava odnosno *transfer* iz jedne nacionalne/etničke, pa i ideološke/vojne skupine u drugu, što upućuje i na moguće manipulacije. Poimenični popisi ljudskih gubitaka te procjene povjesničara i izračuni demografa često su znatno različiti te postoje i suprotstavljena mišljenja o (ne) pouzdanosti poimeničnih popisa stradalih i žrtava Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugome svjetskom ratu, odnosno o tome je li poimeničnom identifikacijom (ne)moguće utvrditi stvarne gubitke.

Najveća i najnečasnija mistifikacija jugoslavenske politike i znanosti, osobito historiografije i demografije, bila je mistifikacija o ljudskim gubicima Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu i žrtvama i stradalima koje su prouzročili okupatori i njihovi suradnici, ponajprije u Hrvatskoj.

Pobornici mistifikacija i zamagljivanja činjenica o ljudskim gubicima Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugome svjetskom ratu, *zabarikadirani* svojim stajalištima, tumačenjima i njima prihvatljivim brojkama, nisu posustali niti nakon raspada SFR Jugoslavije. Zbog nedostatka sustavnih istraživanja mnogi i danas navode proizvoljne procjene, uvećavajući ili pak umanjujući pojedine kategorije ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraću. Uvećavanje ili umanjivanje, pa i prešućivanje, broja pojedinih kategorija ljudskih gubitaka, uz nepoznavanje činjenica, najčešće proizlazi iz osobnih, nacionalnih ili političkih razloga, jer stradali i žrtve su “naši”, a počinitelji “njihovi”, ili su pak stradali i žrtve “njihovi”, a počinitelji “naši”.

Zagovornici i *lijevog* i *desnog* svjetonazora u Hrvatskoj upinju se i dalje, unatoč svojim deklarativnim izjavama da osuđuju svaki zločin, prešutjeti i omalovažiti svako istraživanje koje ne podržava njima poželjnu sliku prošlosti. Ujedno događaje i činjenice koji su postali javni i neupitni nastoje minimalizirati i iznositi njima svojstvena obrazloženja. Zamjetno je da su hrvatski mediji prenositelji pretežito upravo takvih nastojanja. O ljudskim gubicima Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraću u javnosti sveprisutan diskurs na relaciji *fašisti – antifašisti* izrazito je dnevnopolitički, a ne znanstveni. Uz to po pitanju ljudskih gubitaka u Drugome svjetskom ratu i poraću u Hrvatskoj znanstvenog dijaloga zapravo i nema.

U istraživanju ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraću problem je najčešće pomanjkanje ne samo izvora i vjerodostojnih pokazatelja, nego i “dobre volje” da se određena pitanja valjano obrade. U istraživanjima ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugome svjetskom ratu i poraću prioritet su najčešće imali oni ljudski gubici, u pravilu *naši*, koji su izazivali nemali emocionalni naboj potreban za javne rasprave *lijevih* i (li) *desnih*, zaboravljajući da svi stradali i žrtve imaju pravo na grob i sjećanje.

U Hrvatskoj se neprestano ponavlja fraza o potrebi prepuštanja prošlosti povjesničarima. Uz to bi, prema nekim mišljenjima, političari dakako trebali biti inspicijenti povjesničarima kako i što pisati, pa i o ljudskim gubicima u Drugome svjetskom ratu i poraću. Uglavnom nas isti pojedinci, i "zdesna" i "slijeva", znanstvenici "opće prakse" i stručnjaci za svako kontroverzno pitanje i svaku zgodu, uz podršku medija, *lobotomiziraju* svojim manirističkim viđenjima ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, Hrvata, ali i drugih, u Drugome svjetskom ratu i poraću. I jedni i drugi nadmeću se u jednodimenzionalnim tumačenjima, selektivnim i tendencioznim viđenjima ljudskih gubitaka Hrvatske i Hrvata u Drugome svjetskom ratu i poraću, ne uvažavajući pokazatelje do kojih se došlo radom na istraživanjima.

No u istraživanju ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraću nezaobilazno je *suočiti se s prošlošću*. Do sada nismo pokazali spremnost i sposobnost takvog razmišljanja. Pitanje je koliko su današnje hrvatsko društvo i pojedinac, poprilično opsjednuti "pogibeljomanijom", sposobni *suočiti se s prošlošću*, odnosno koliko ih u tome svjesno sprečava politika.

U dnevnopolitičkim *prepućavanjima* ljudski gubici Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraću uglavnom se svode na Jasenovac i Bleiburg odnosno na ljudske gubitke koje su prouzročili ustaše i partizani. No pitanje ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraću znatno je složenije i slojevitije, i po stradalnicima, stradalima i žrtvama i po onima koji su prouzročili ljudske gubitke.

Hrvatska historiografija, a i druge historiografije koje su se pozabavile problematikom ljudskih gubitaka jugoistočne Europe, Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugome svjetskom ratu i poraću rezultirale su mnogobrojnim radovima koji mogu pripomoći razjašnjavanju brojnih pitanja. No o ljudskim gubicima Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i poraću niz je otvorenih pitanja i protupitanja.

Utvrđivanju broja i imena ljudskih gubitaka, i vojnika i civilnog stanovništva, poginulih, ubijenih, od posljedica rata umrlih te nestalih osoba ne može se pristupiti na temelju improvizacija, nego na temelju određenih stvarnih pokazatelja, kako bi se došlo do najpribližnijih podataka o broju i imenima stradalih i žrtava.

Utvrđivanje ljudskih gubitaka nije samo znanstveno-istraživačka, nego i civilizacijska potreba i nužnost. Pitanje ljudskih gubitaka zbog mnogobrojnih je razloga jedna od najzamršenijih istraživačkih tema koje treba propitivati i dopunjavati.

Tablica 1

Bleiburg i "križni put", 1945. procjene, izračuni i popisi		
G. J. Prpic procjena	više od 1 000 000	uglavnom Hrvata
O. Knezović i J. I. Prcela procjena	600 000	uglavnom Hrvata
D. Crljen procjena	500 000	uglavnom Hrvata
B. M. Karapandžić procjena	250 000	Hrvata, Slovenaca, Srba i Crnogoraca
I. Bogdan i V. Nikolić procjena	oko 200 000	Hrvata 200 000 i Slovenaca 12 000
V. Žerjavić izračun	oko 70 000	Hrvata i Muslimana 45 000 do 55 000 Slovenaca 8 000 do 10 000 Srba i Crnogoraca oko 2 000
K. Katalinić izračun	minimalno 85 000 vjerojatno 135 500 maksimalno 198 500	Hrvata i Muslimana
M. Šimundić procjena	oko 125 000	Hrvata
Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH poimenični popis	13 300*	uglavnom Hrvata
M. Portmann procjena	oko 80 000	Hrvata, Bošnjaka, Srba, Crnogoraca, Slovenaca i Nijemaca
Z. Dizdar procjena	više od 50 000 oko 62 000	Hrvata

G. J. PRPIC, *Tragedies and Migrations in Croatian History*, Toronto 1975. – O. KNEZOVIĆ, *Pokolj hrvatske vojske 1945. Dokumenti o zvjerstvima Srba nad Hrvatima*, Chicago 1960. – J. I. PRCELA, S. GULDESCU, *Operation Slaughterhouse. Eyewitness Accounts of Postwar Massacres in Yugoslavia*, Philadelphia 1970., Pittsburgh 1995. – D. CRLJEN, "Bleiburg", *Hrvatska revija*, god. XVI., sv. 2.-4., Paris 1966. – B. M. KARAPANDŽIĆ, *Jugoslovensko krvavo proleće 1945. Titovi Katini i Gulazi*, Cleveland 1976., Beograd 1990. – I. BOGDAN (ed.), *La Tragedia de Bleiburg. Documentos sobre las matanzas en masa de los croatas en Yugoslavia comunista en 1945*, Buenos Aires 1963. – V. NIKOLIĆ, F. NEVISTIĆ, *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, Barcelona 1976, Barcelona 1977., Zagreb 1993. – V. ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1992. – V. ŽERJAVIĆ, "Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.-1945.", *Časopis za suvremenu povijest*, god. 24., br. 3, Zagreb 1992. – V. ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb 1997.

– K. KATALINIĆ, “Hrvatske i srpske žrtve 1941.-1945.”, *Republika Hrvatska*, god. XXXVIII., br. 160, Buenos Aires 1988. – K. KATALINIĆ, “Broj bleiburških žrtava”, *50 godina Bleiburga*, (ur. J. Marević), Zagreb 1995. – M. ŠIMUNDIĆ, *Hrvatski smrtni put (Prilog novijoj hrvatskoj poviesti)*, Split 2001. – *Izvjješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine*, Zagreb, rujna 1999. – M. PORTMANN, *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, “Volksfeinden” und “Verrätern” in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach*, Magisterarbeit, Wien 2002. – M. PORTMANN, “Comunist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory during and after WWII (1943 - 1950)”, *Tokovi istorije*, 1-2, Beograd 2004. – Z. DIZDAR, “Stradanja Hrvata u II. svjetskom ratu i neposredno nakon njega”, *Crkva i društvo uz Jadran. Vrela i rezultati istraživanja. Zbornik*, (prir. V. Kapitanović), Split 2001. – Z. DIZDAR, “Prilog istraživanju problema Bleiburga i križnih putova (u povodu 60. obljetnice)”, *Senjski zbornik*, god. 32., br. 32, Senj 200

* Riječ je prethodnim pokazateljima. Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske ukinuta je 2002. te popisivanje ljudskih gubitaka Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i poraću nije dovršeno.

Tablica 2

Ratni zarobljenici, vojnici, koje su ubili pripadnici NOV-a i PO Jugoslavije/ Jugoslavenske armije, ili su umrli u zarobljeničkim logorima te na prisilnom radu u Jugoslaviji od 1943. do 1953. prema različitim popisima, izračunima i procjenama		
Dalmacija, Hrvatsko primorje i Istra, od 1943. do 1945.	Talijani i Nijemci	oko 5 000
Bleiburg i “križni put”, 1945.	Hrvati, Bošnjaci, Slovenci, Srbi, Crnogorci, Nijemci	minimalni navodi oko 70 000 do 85 000
Bosna i Hercegovina, slučaj “Zelengora”, 1945.	srpski i crnogorski četnici	oko 10 000
Jugoslavija, zarobljenički logori, od 1945. do 1953.	Nijemci i Austrijanci	maksimalni navodi 80 000 do 100 000
	svih ratnih zarobljenika umrlih u zarobljeničkim logorima	minimalni navodi 15 028 odnosno 10 621

K. KATALINIĆ, “Hrvatske i srpske žrtve 1941.-1945.”, *Republika Hrvatska*, god. XXXVIII., br. 160, Buenos Aires 1988. – K. KATALINIĆ, “Broj bleiburških žrtava”, *50 godina Bleiburga*, (ur. J. Marević), Zagreb 1995. – V. ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1992. – V. ŽERJAVIĆ, “Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.-1945.”, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 24., br. 3, Zagreb 1992. – V. ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb 1997. – M. PORTMANN, *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, “Volksfeinden” und “Verrätern” in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach*, Magisterarbeit, Wien 2002. – M. PORTMANN, “Comunist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory during and after WWII (1943 - 1950)”, *Tokovi istorije*, 1-2, Beograd 2004.

– “Prilog proučavanju historije Jugoslavenske narodne armije kroz izabrana dokumenta maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita u svojstvu ministra narodne odbrane i vrhovnog komandanta Oružanih snaga FNRJ u periodu 1945-1956. godine”, *Vojnoistorijski glasnik*, prir. A. Miletić, god. XXXVIII., br. 1, Beograd 1987. – J. JAREB, “Titove naredbe o hrvatskim ratnim zarobljenicima i uništavanju hrvatskih domovinskih pobunjenika od 30. lipnja 1945. do 2. ožujka 1946.”, *Hrvatska revija*, god. XXXIX., sv. 3., München – Barcelona 1989. – K. W. BÖHME, *Die deutschen Kriegsgefangenen in Jugoslawien 1941-1949*, Band I/1, Bielefeld 1976. – H. NAVRATIL, *Die deutschen Nachkriegsverluste unter Vertreibenen, Gefangenen und Verschleppten*, München – Berlin 1988. – R. KALTENEGGER, *Titos Kriegsgefangene. Folterlager, Hungermärsche und Schauprozesse*, Graz – Stuttgart 2001.

Tablica 3

Žrtve jugoslavenskih Nijemaca, civilnog stanovništva, koje su prouzročili NOV i POJ/JA odnosno komunistička vlast u Jugoslaviji od 1941. do 1948. prema njemačkim popisima, izračunima i procjenama		
od ljeta 1941. do listopada 1944.	ubijeni, uglavnom civilno stanovništvo, u partizanskim napadima na njemačka naselja	oko 1 500
od listopada 1944. do ljeta 1945.	ubijeni, uglavnom civilno stanovništvo, u pojedinačnim i masovnim odmazdama	oko 9 500
nakon listopada 1944.	umrli, uglavnom žene, na prisilnom radu u SSSR-u	oko 2 000
od listopada 1944. do ožujka 1948.	umrli, pretežito od tifusa pjegavca i gladi, u jugoslavenskim logorima, pretežito djeca, žene i starije osobe	oko 51 000
		ukupno 64 000

Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1994. – *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1995. – www.totenbuch-donauschwaben.at – *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, München 1998. – *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, München 2003. – *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, Beograd 2004. – *Leitfaden zur Dokumentationsreihe über die Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Gesamtübersicht mit thematischen Ergänzungen und Register*, München 2005.

Tablica 4

Stvarni gubici hrvatskih Nijemaca od 1941. do 1948. prema različitim popisima, izračunima i procjenama		
od travnja 1941. do ljeta 1945.	život izgubili kao pripadnici oružanih snaga NDH, Trećeg Reicha i Mađarske i kao civilno stanovništvo u partizanskim napadima na njemačka naselja te u pojedinačnim i masovnim odmazdama u neposrednom poraću	oko 4 500
od ljeta 1941. do svibnja 1945.	poginuli kao pripadnici NOV-a i PO Jugoslavije/JA ili kao civilno stanovništvo, suradnici partizanskog pokreta te kao žrtve nacističkog i ustaškog terora	oko 500 do 1 000
od svibnja 1945. do ožujka 1948.	život izgubili u logorima u Hrvatskoj i Vojvodini, pretežito djeca, žene i starije osobe	oko 4 000 do 4 500
		ukupno 9 000 do 10 000

Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1994. – *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1995. – www.totenbuch-donauschwaben.at – *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, München, 1998. – *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, München 2003. – *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, Beograd 2004. – *Leitfaden zur Dokumentationsreihe über die Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Gesamtübersicht mit thematischen Ergänzungen und Register*, München 2005. – V. GEIGER (prir.), *Radni logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*, Osijek 1999. – V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, Zagreb – Slavonski Brod 2008. – V. GEIGER, “Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata 1945.-1947.”, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 38., br. 3, Zagreb 2006. – V. GEIGER, “Epidemija tifusa u logorima za folksdojčere u Slavoniji 1945./1946. i posljedice”, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 39., br. 2, Zagreb 2007. – V. GEIGER, “Žrtvoslovi/poimenični popisi hrvatskih Nijemaca, vojnika i civila, stradalih i žrtava, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću”, *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, (ur. S. Bosto, T. Cipek), Zagreb 2009.

Tablica 5

Jugoslaveni koji su izgubili život na <i>neprijateljskoj</i> strani tijekom Drugoga svjetskog rata od 1941. do 1945. prema V. Žerjaviću	
Bosna i Hercegovina	70 000
Srbija	69 000
Hrvatska	52 000
Slovenija	10 000
Crna Gora	7 000
Makedonija	1 000
Ukupno	209 000

V. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1989 – V. ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1992. – V. ŽERJAVIĆ, “Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.-1945.”, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 24., br. 3, Zagreb 1992. – V. ŽERJAVIĆ, “Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću”, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 27., br. 3, Zagreb 1995. – V. ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb 1997.

Tablica 6

Žrtve koje su prouzročili NOV i POJ/JA odnosno komunistička vlast u Jugoslaviji od 1943. do 1948. prema M. Portmannu			
1943. do 1945.	Dalmacija, Istra i Hrvatsko Primorje	Talijani, uglavnom civilno stanovništvo, ali i vojnici, ratni zarobljenici Talijani i Nijemci i drugi “narodni neprijatelji” i politički neistomišljenici	10 000
jesen 1944.	Beograd	Srbi, kvislinzi, kolaboranti, “narodni neprijatelji” i politički neistomišljenici	10 000
jesen 1944.	Srbija i Vojvodina	Srbi, kvislinzi, kolaboranti, “narodni neprijatelji” i politički neistomišljenici	10 000
od jeseni 1944.	Vojvodina	Mađari, uglavnom civilno stanovništvo	5 000
od potkraj 1944. do početka 1948.	Banat, Bačka, Baranja, Srijem, Slavonija i Slovenija	Nijemci civilno stanovništvo, ubijeni odnosno uglavnom život izgubili u logorima	50 000

Žrtve koje su prouzročili NOV i POJ/JA odnosno komunistička vlast u Jugoslaviji od 1943. do 1948. prema M. Portmannu			
od siječnja do ožujka 1945.	Kosovo	Albanci, uglavnom civilno stanovništvo	2 000
od svibnja do kolovoza 1945.	Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Vojvodina	ratni zarobljenici Hrvati, Bošnjaci, Srbi, Crnogorci, Slovenci, Nijemci, uglavnom vojnici, ali i civilno stanovništvo	80 000
svibanj 1945.	Bosna i Hercegovina	srpski i crnogorski četnici, ratni zarobljenici	10 000
od svibnja 1945. do 1948.	na području Jugoslavije	kvislinzi, kolaboranti, "narodni neprijatelji" i politički neistomišljenici	3 000
			ukupno 180 000

M. PORTMANN, *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, "Volkseindern" und "Verrätern" in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach*, Magisterarbeit, Wien 2002. – M. PORTMANN, "Comunist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory during and after WWII (1943 - 1950)", *Tokovi istorije*, 1-2, Beograd 2004.

Tablica 7

Migrirali iz Jugoslavije tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću prema B. Kočoviću i V. Žerjaviću	Kočović	Žerjavić
	638 000/654 000	669 000
Nijemci	396 000	425 000
Talijani	4000*	163 000
Srbi	60 000	80 000
Hrvati	57 000	39 000
Mađari	33 000	32 000

B. KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London 1985., Sarajevo 1990. – V. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1989. – V. ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1992. – V. ŽERJAVIĆ, "Doseljavanja i iseljavanja s područja Istre, Rijeke i Zadra u razdoblju 1910 - 1971.", *Društvena istraživanja*, 6-7, Zagreb 1993. – V. ŽERJAVIĆ, "Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću", *Časopis za suvremenu povijest*, god. 27., br. 3, Zagreb 1995. – V. ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb 1997.

* Iskazani su podaci za područja u granicama predratne Kraljevine Jugoslavije.

SUMMARY

HUMAN LOSSES IN CROATIA DURING THE SECOND WORLD WAR AND IN THE POSTWAR PERIOD, WHICH WERE CARRIED OUT BY THE NATIONAL LIBERATION ARMY AND THE PARTISAN UNITS OF YUGOSLAVIA/THE YUGOSLAVIAN ARMY AND THE COMMUNIST GOVERNMENT.

NUMERIC DATA (ESTIMATES, CALCULATIONS, LISTS).

CASE STUDY: BLEIBURG AND THE VOLKSDEUTSCHE

On the basis of the most important historiographical, demographic, and other studies this work presents the human losses suffered by Croatia during and immediately after the Second World War that were carried out by the National Liberation Army and the Partisan units of Yugoslavia/the Yugoslavian Army and the newly established communist authorities. By sheer number of human losses, the case of Bleiburg and the *Volksdeutsche* are the most obvious examples of Partisan and Communist repression and crimes, or “settling of scores with enemies of the people” in Yugoslavia, and Croatia, at the end of the Second World War. This article begins by discussing the first, most often quotes figures of demographic loss, then it goes on to present the more reliable, statistical/demographic calculations, and concludes with identifiable and numerically verifiable losses based on systematic research.

Key words: Second World War, Croatia, Human losses, Bleiburg and the “way of the cross”, *Volksdeutsche*, National Liberation Army and the Partisan units of Yugoslavia/Yugoslavian Army, Communist Party of Yugoslavia